

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АПК

ГОМЕНЮК М.О., К.Е.Н.,

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Автором визначено загальні особливості здійснення інноваційної діяльності аграрних формувань, проведено аналіз основних причин її невідповідності сучасним світовим тенденціям та окреслено пріоритетні напрямки подолання цієї невідповідності.

The general features of realization of innovative activity of the agrarian enterprises are certain by author, the analysis of principal reasons of the disparity to the modern world tendencies is conducted and priority directions of overcoming of this disparity are outlined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку економіки України та стан сільського господарства зумовлюють специфіку інноваційної діяльності, що знаходиться під впливом економічних відносин в аграрному виробництві.

Нині агропромислове виробництво України опинилося в такій економічній ситуації, коли старий затратний уклад уже вичерпав закладені у ньому можливості економічного зростання, а новий повільно за наявності нерозв'язаних проблем лише започатковується. Це призвело до того, що більшість агроформувань доведено до стадії технологічного пату, критичного мінімуму віддачі від капіталу в аграрному секторі. Наслідок цієї ситуації закономірний: потоки капіталів попливли у галузі з високою віддачею вкладень, знекровлюючи агропромислове виробництво, яке опустилося до рівня неконкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [1].

В умовах СОТ аграрному сектору України доведеться ще більшою мірою відчувати загострення конкуренції. Спрощений доступ імпоротної сільськогосподарської продукції на внутрішні ринки України, пов'язаний зі зниженням рівня ввізних мит, призведе до зниження конкурентоспроможності українських товарів, а надалі й до втрати внутрішніх і зовнішніх ринків. Так, за прогнозами Міністерства економіки, присутність національного сільгоспвиробника й переробника на внутрішньому ринку може скоротитися на 30 – 40%. Експерти прогнозують неминучі значні втрати вітчизняного АПК зі вступом до СОТ. Переважно це відбудеться через нинішню низьку конкурентоспроможність продукції українського АПК на світовому ринку [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема активізації інноваційної діяльності та підвищення її ефективності в аграрній сфері є надзвичайно актуальною темою в наукових публікаціях вчених. Так, вона знайшла своє відображення в працях М. Зубця [1], С. Тивончук [1], С. Дем'яненка [3], В. Покотилової [2], П. Лайко [4] та інших.

Проте негативні тенденції щодо поглиблення кризових явищ вимагають подальших розробок у цьому напрямі з урахуванням змін в нормативно-правовій базі, пріоритетів розвитку вітчизняного АПК, передового світового досвіду організації та функціонування сільського господарства тощо.

Цілі статті. Метою статті є визначення загальних особливостей здійснення інноваційної діяльності аграрних формувань, аналіз основних причин її невідповідності сучасним світовим тенденціям та окреслення пріоритетних напрямків подолання цієї невідповідності.

Виклад основного матеріалу. Адаптація аграрного сектора України до умов, що переважають у розвинутих країнах з ринковою економікою проходить складно і досить повільно. Це пояснюється кількома причинами. Нині, коли триває жорстка економічна криза і форми конкуренції нерідко набувають нецивілізованого характеру, на перший план замість інноваційного шляху розвитку економіки України пропонується загальне поліпшення економічної ситуації. Не слід тому дивуватися з того, що у нас спостерігається істотне зниження ринкового попиту на інновації та об'єкти інтелектуальної власності. Водночас світова практика засвідчує, що суспільство, яке не в змозі гнучко змінювати технологічну основу виробництва, приречене на економічну стагнацію, зростання соціальної напруженості.

У розвинутих країнах не менше як три четверти приросту ВВП забезпечується завдяки новітнім технологіям. Близько 60% зростання загальної ефективності у сільському господарстві США і Японії забезпечують новітні технології, якісна переорієнтація механізму господарювання на інтенсифікацію інноваційних процесів.

Інноваційний розвиток передбачає перенесення акценту з традиційних науково-технічних рішень на використання принципово нових організаційних форм діяльності, реалізацію політики ресурсо- і енергозбереження, тому прискорення науково-технічного прогресу в галузях АПК залишається найголовнішою умовою сталого розвитку аграрної економіки [3].

Україна для підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору повинна використати досвід розвинених країн, але на сьогодні це досить складно. У державі по суті немає цивілізованого

продовольчого ринку, немає п'яти головних конкурентних сил (входження на ринок нових учасників; поява субститутів; ринкової влади покупців і постачальників; суперництва між діючими конкурентами), оскільки немає ефективної держави, яка була рушійною силою формування цивілізованого ринку і конкурентоспроможності національної економіки. Необхідно також розуміти, що на світовому ринку конкурують головні структурні елементи економіки – підприємства (фірми) та їхні об'єднання. Нині переважна більшість вітчизняних підприємств не конкурентоспроможні й не мають конкурентних переваг.

Світовий досвід також показує, що конкуренція проходить такі етапи розвитку: перший – конкурентні переваги забезпечуються за рахунок значного надлишку базових ресурсів (природних, декваліфікованої й напівкваліфікованої робочої сили та ін.); другий – конкурентні переваги забезпечуються за рахунок значних інвестицій; третій – головну роль у конкуренції відіграють інновації. Нині в розвинених країнах конкуренція вже давно увійшла в інноваційний етап розвитку в усіх галузях, у тому числі й аграрному секторі. Безперечно, в аграрному секторі велике значення мають базові ресурси (земля, природно-кліматичні умови і т. д.). Але конкурентні переваги, побудовані тільки на базових факторах, нестійкі. Тому в аграрному секторі розвинені країни використовують перш за все інновації.

Суб'єкти реального сектора економіки звертаються до інновацій у силу необхідності не тільки підтримати прибутковість свого бізнесу, але й одержати конкурентні переваги на ринку. Бажання дістати додатковий прибуток і монопольний надприбуток штовхає до зниження витрат виробництва, тобто до змін в умовах виробництва, у засобах і предметах праці.

У високорозвинених країнах світу, де науково-технічний прогрес знаходиться на більш високому рівні, керівництво підприємства використовує не лише здатність працівника автоматично виконувати свої обов'язки, але й потребує постійного вдосконалення його знань, вміння самостійно приймати рішення, швидко пристосовуватися до роботи з абсолютно новими технологіями.

У вітчизняному сільському господарстві відчувається дефіцит кваліфікованих молодих працівників, що більше пристосовані до змін економічного становища і краще та швидше здатні на них реагувати. Рівень освіченості працівників сільського господарства є досить низьким. Ускладнився стан із забезпечення аграрних установ кадрами вищої кваліфікації, скоротився приплив у науку талановитих молодих учених: нині близько 70% докторів наук пенсійного віку, а частка молодих науковців віком до 40 років становить приблизно 27% [4].

Характерною ознакою аграрного сектору є згорання інноваційних процесів і мало сприйнятливість до науково-технічних досягнень. Внаслідок невваженої стратегії реорганізації сільськогосподарських підприємств, товаровиробники опинилися у складному економічному становищі й постали перед необхідністю скорочувати впровадження досягнень науки у виробництво.

Вітчизняний аграрний сектор нині має близько 60 тис. аграрних підприємств (у тому числі понад 42 тис. фермерських господарств), з яких одиниці застосовують світові технології виробництва. Швидке переоснащення виробництва під силу тільки великим підприємствам, що мають у наявності достатню кількість вільних оборотних коштів. Такі структури здатні як реінвестувати власні кошти, так і залучити капітал ззовні на най-вигідніших для себе умовах. Для дрібних фермерських господарств, які відзначаються гнучкістю у пристосуванні до кон'юнктури ринку, можливістю виробництва продукції невеликими партіями залежно від попиту, відсутністю зайвих ланок управління, є також один шлях – знаходити й впроваджувати нові технології виробництва, тобто ставати на інтенсивний шлях господарювання. З метою залучення додаткових коштів для ведення сучасного бізнесу та виходу на закордонні ринки збуту своєї продукції невеликим господарствам необхідно об'єднуватись у кооперативи, асоціації тощо.

В Україні, як і в усіх пострадянських країнах, поки що надзвичайно слабо розвинуто інфраструктуру ринку наукової продукції та об'єктів інтелектуальної власності. До цього часу патентно-ліцензійна справа базується ще не на ринкових принципах. Як і в минулому, відсутня система інноваційного аудиту. Ці та інші перепони стримують формування життєздатного й ефективного інноваційного ринку. Проблеми його розвитку, інноваційного підприємництва вимагають глибокого теоретичного обґрунтування цілого ряду питань розробки концепції наукових пріоритетів, а також використання сучасних методів прогнозування, моделювання і моніторингу ринку наукової продукції.

Інноваційний розвиток сільськогосподарських структур неможливий без розвинутої інформаційної інфраструктури. Однак, фахівці наукової сфери не мають належного інформаційного забезпечення для вирішення на теоретичному рівні нагальних проблем національного сільського господарства. За умов поширення приватизаційних процесів і комерціалізації аграрного виробництва інформація дедалі частіше стає конфіденційною [4]. Інформаційно-наукове забезпечення – це не лише реклама товарів і послуг, а насамперед, доступ до передової інформації біологічного, економічного, ветеринарного, агрономічного характеру тощо, систематизація і представлення у вигляді, зручному для практичного використання [2].

Великою проблемою аналізу стану інноваційної діяльності в сільському господарстві, є відсутність статистичної звітності. Звітність про кількість освоєних, впроваджених продуктових та процесових інновацій, випуск інноваційної продукції, джерела фінансування інноваційної діяльності тощо подають лише промислові підприємства, що на думку автора, є докорінно невірно. Це позбавляє можливості об'єктивного аналізу в цій галузі.

На нашу думку, в Україні недостатньо підприємств, які володіють стратегічним мисленням, здатністю передбачувати, продукувати інновації, вибрати з них такі, що дадуть змогу забезпечити стійкість конкурентоспроможності підприємств на сучасних і майбутніх ринках (національних і міжнародних). Підприємець є головним суб'єктом сучасних ринкових відносин, рушійною силою ринкового процесу. Саме інноваційне підприємництво покликане відіграти важливу роль у подоланні проблеми розриву інноваційних процесів між стадіями наукових досліджень і впровадженням інновацій у виробництво. Для розвитку підприємництва мають бути створені сприятливі інституціональні умови [5].

Оцінки перспектив інноваційного розвитку агропромислового комплексу України експертною групою НАНУ України напряму «Перспективні технології АПК та переробної промисловості» (керівник – академік УААН Роїк М.В.) зводяться до наступних можливих сценаріїв розвитку [6].

Песимістичний характер експертних оцінок інноваційного забезпечення АПК ґрунтується на порівнянні сучасних світових тенденцій розвитку аграрної науки та агропродовольчих технологій з вітчизняними. Такий аналіз свідчить, що за умови нинішнього рівня фінансового та організаційно-технологічного забезпечення аграрного сектора країну очікує поглиблення вже існуючого системного науково-технічного занепаду сільського господарства.

Оптимістичний сценарій розвитку аграрної сфери ґрунтується на визнанні її пріоритетності для держави з урахуванням того, що на просторах України розміщено 24,6% площ усіх чорноземів планети, що зобов'язує її бути одним із провідних світових виробників продовольства. При цьому пріоритетними напрямками досліджень у галузі рослинництва, які, на думку експертів, потребують особливої підтримки держави, є глибокі дослідження в галузі генетики, молекулярної біології та фізіології культурних рослин; дослідження з питань біотехнології і розробка прийомів створення культурних рослин із заданими господарськими параметрами, створення генетично модифікованих культур.

Необхідне посилення робіт з питань селекції та насінництва для створення сучасних високопродуктивних сортів і особливо гібридів, які здатні не лише бути високопродуктивними, а і стійкими до стресових погодних умов вегетації.

Для забезпечення технологічного розвитку аграрного комплексу за активної участі аграрної науки мають бути здійснені розробка, оцінка та налагоджене вітчизняне промислове виробництво сучасних і ефективних добрив, особливо фосфорних та калійних. Разом з тим, низький у порівнянні зі світовими показниками рівень «хімізації» сільськогосподарських ґрунтів сприяє розвитку в Україні доволі популярного в світі напрямку аграрного виробництва «органічне землеробство».

Найбільш реальним є базовий сценарій розвитку АПК. У рамках його реалізації започаткована державна програма «Біопаливо». Потужне науково-технологічне та організаційно-управлінське забезпечення масового виробництва біопалива дозволить забезпечити аграрне виробництво екологічно чистим та економічно ефективним видом енергозабезпечення у найкоротшій перспективі.

Проблема технологічного переоснащення агропромислового виробництва, розвитку інноваційних процесів у його сферах безпосередньо пов'язана з досягненням такого рівня науково-технічного потенціалу, інфраструктури, який забезпечить реалізацію результатів наукових розробок.

Вітчизняна наука в змозі вже на сучасному технологічному етапі розробити не тільки високопродуктивні гібриди та сорти рослин, але й інтенсивні технології вирощування посівів культурних рослин з урахуванням специфіки різних ґрунтово-кліматичних зон України. Їх запровадження дозволить максимально реалізувати продуктивний потенціал, який закладений у цих гібридах та сортах.

Комерціалізація аграрної науки в Україні перебуває на початковій стадії. Для становлення і розвитку цього процесу в подальшому потрібно вдосконалювати законодавчу базу щодо охорони інтелектуальної власності, стимулювання попиту на інновації, формування життєздатних й ефективних ринкових механізмів, передусім – цивілізованих форм конкуренції.

Висновки. Безумовно, розвиток агропромислового виробництва, зорієнтованого на широке використання інновацій – це досить складний і довготривалий процес. Проте ми припустилися б великої помилки, якби погодилися з настійливими рекомендаціями окремих зарубіжних і вітчизняних експертів. Вони активно закликають Україну спочатку забезпечити загальне поліпшення економічної ситуації, а вже згодом приступити до формування інноваційного середовища.

Література.

1. Зубець М. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві / М. Зубець, С. Тивончук – К.: Аграрна наука, 2004. – 192 с.
2. Покотилова В.І. Роль науки у формуванні інноваційного потенціалу агропродовольчого комплексу / В.І. Покотилова // Економіка АПК. – 2008. - №7. – С. 68-75.
3. Дем'яненко С.І. Інноваційне зростання – основа стабільності агропромислового комплексу / С.І. Дем'яненко // Наука та інновації. – 2005. – Т. 1. № 1. – С. 87 – 98.
4. Лайко П.А. Інформаційне забезпечення формування і функціонування ринку науково-технічної продукції як невід'ємна складова інноваційної діяльності / [Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Куласць М.М., Музика П.М., Вітвицька О.Д., Лайко Г.П., Бузовський Є.А., Скрипниченко В.А.] // Економіка АПК. – 2008. - №7. – С. 96-105.
5. Санду И. Активизация инновационной деятельности в АПК / И. Санду // АПК: экономика, управление. – № 11. – 2005. – С. 73 – 79.
6. Зведений прогноз науково-технологічного та інноваційного розвитку України на найближчі 5 років та наступне десятиліття. – К.: Фенікс, 2007. – 152 с.